

MAHMUD AZ-ZAMAXSHARIYNING ARAB MORFOLOGIYASIGA QO'SHGAN HISSASI

*Muallif: Asqarjonova Mubinaxon Adhamjon qizi,
Alfraganus universiteti, Filologiya fakulteti, "Arab tili" kafedrası
ORCID: 0009-0006-9562-3981*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahmud az-Zamaxshariyning arab morfologiyasiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Uning so'z yasalishi, fe'l shakllari va so'z turkumlari haqidagi yondashuvlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Mahmud az-Zamaxshariy, arab morfologiyasi, sarf, so'z yasalishi, grammatik tahlil.

Kirish

Arab tili o'zining murakkab morfologik tizimi bilan ajralib turadi. Har bir so'z ma'nosining o'zgarishi ma'lum grammatik qoidalarga asoslanadi. Ushbu qoidalarni aniqlash va tizimlashtirishda Mahmud az-Zamaxshariyning xizmatlari katta bo'lgan.

Zamaxshariy arab tilining sarf (morfologiya) bo'limiga katta e'tibor qaratgan. U so'zlarning tuzilishi, ildiz va affikslar yordamida hosil bo'lish jarayoni, fe'llarning o'zgarishi hamda arab morfologiyasining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rgangan. Uning ilmiy qarashlari "Al-Mufassal" va boshqa grammatik asarlarida o'z aksini topgan. Ushbu maqolada Zamaxshariyning arab morfologiyasiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. Soʻz yasalihi va morfologik tuzilma

Zamaxshariy arab tilidagi soʻz yasalihi jarayonlarini chuqur oʻrgangan. U soʻzlarning ildiz (jizr) va qoʻshimchalar (ziyoda) yordamida qanday hosil boʻlishini batafsil tahlil qilgan. Uning taʼkidlashicha, har bir soʻz maʼnosi uning tuzilishiga bogʻliq boʻlib, bu tilning semantik va sintaktik rivojlanishiga katta taʼsir koʻrsatadi.

Arab tilida har bir soʻz ildiz va affikslar yordamida oʻzgaradi. Zamaxshariy bu jarayonni mukammal oʻrganib, soʻz yasalihi modellari ni ishlab chiqqan. Jumladan:

Ildiz feʼl (trikonsonantal tizim): “kataba” (yozdi)

Ism hosil qiluvchi shakllar: “maktab” (maktab – yozish joyi)

Sifat yasovchi shakllar: “katib” (yozuvchi)

2. Feʼl shakllari va ularning oʻzgarishi

Zamaxshariy arab tilidagi feʼl shakllari (morfologik paradigmalar) ni chuqur oʻrganib, ularning oʻzgarish qonuniyatlarini belgilagan. U feʼlning vaqt (zamon), majhullik, shaxs va son jihatidan oʻzgarishini izchil tahlil qilgan. Feʼllarning:

Mazi (oʻtgan zamon) – “kataba” (yozdi)

Muzoriʼ (hozirgi va kelasi zamon) – “yaktubu” (yozmoqda)

Amr (buyruq) – “uktub” (yoz)

shakllarining qanday oʻzgarishi haqida izchil tushuntirish bergan.

3. Soʻz turkumlari va ularning grammatik funksiyalari

Zamaxshariy arab tilidagi soʻz turkumlari (ism, feʼl va harf) haqida aniq mezonlar ishlab chiqqan. Uning tahliliga koʻra, har bir soʻz turkumi maʼlum grammatik xususiyatlarga ega:

Ismlar (ot, sifat, olmosh va boshqa nom turkumlari) – arab tilida ergash gaplar va bog‘lanish tizimini hosil qiladi.

Fe’llar – gapning asosiy harakat ifodalovchi qismi hisoblanadi.

Harf (yordamchi so‘zlar) – grammatik bog‘lovchi vositalar sifatida ishtirok etadi.

Ushbu tasnif arab tilshunosligi tarixida juda muhim bo‘lib, keyinchalik boshqa grammatik tadqiqotlarning rivojlanishiga zamin yaratdi.

Xulosa

Mahmud az-Zamaxshariy arab morfologiyasining shakllanishi va rivojlanishida beqiyos hissa qo‘shgan buyuk allomalardan biridir. Uning so‘z yasalishi, fe’l shakllari va grammatik tuzilmalarga bergan tushuntirishlari bugungi kungacha arab tilshunosligining asosiy manbalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Zamaxshariy arab tilining murakkab morfologik tizimini tizimli ravishda o‘rganib, grammatik qoidalarni aniq belgilagan. Uning tadqiqotlari natijasida so‘z yasalishi va fe’l paradigmalarining aniq ilmiy asoslari yaratilgan. Bu esa arab tili grammatikasining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Bugungi kunda ham arab tilini o‘rganishda Zamaxshariyning ilmiy merosi muhim ahamiyat kasb etadi. Uning yondashuvi nafaqat klassik arab grammatikasi uchun, balki zamonaviy lingvistik tadqiqotlar uchun ham mustahkam asos yaratgan. Ayniqsa, so‘z yasalish qonuniyatlari va fe’l shakllarining tahlili arab tilining kelajakdagi o‘rganishlarida ham qo‘llanilmoqda.

Zamaxshariy ilmiy merosining ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Arab tilidagi so‘z yasalish qonuniyatlarini aniq tizimga solgan.

Fe'l shakllari va ularning grammatik xususiyatlarini batafsil tahlil qilgan.

So'z turkumlarining grammatik tuzilishini tushuntirib bergan.

Zamonaviy arab lingvistikasiga ham ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa qilib aytganda, Mahmud az-Zamaxshariyning arab morfologiyasiga qo'shgan hissi arab tilining shakllanishi va rivojlanishiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Uning "Al-Mufasssal" va boshqa asarlari hozirgi kungacha arab tilshunosligining eng muhim manbalari qatorida turadi.

Adabiyotlar:

1. Zamaxshariy M. Al-Mufasssal fi san'at al-i'rob.
2. Versteegh K. The Arabic Language.
3. Ibn Malik. Alfiyya.
4. Wright W. A Grammar of the Arabic Language.